

Història

Vida i semblança del comte, monjo, abat i bisbe Oliba, en el mil·lenari de l'inici del seu abadiat de Ripoll i de Cuixà

Antoni Pladevall i Font

El monestir benedictí de Sant Miquel de Cuixà (Conflent)

Cap altre personatge del comtats que formaran la Catalunya de l'època alt medieval, si deixem de banda algun gran comte, ha tingut tan i tants destacats historiadors, sobretot en temps moderns, que s'hagin esforçat en perfilar tots els trets de la vida d'un eclesiàstic que visqué al moment del canvi del primer mil·leni. Tampoc n'hi ha hagut cap altre que

hagi tingut tanta importància ni transcendència, sobretot en l'aspecte social i religiós, com aquest tercer fill baró, d'una germandat de cinc fills, dels comtes de Cerdanya, Conflent i Besalú i altres territoris annexes, Oliba Cabreta i Ermengarda.

És per aquesta raó que no es desaprofita cap efemèrides important de la seva vida per a fer ressaltar la se-

va personalitat, que brilla amb llum pròpia en uns moments un xic encallitjats en què s'estava forjant el nostre país. No en va ell també és el primer que anomena els nostres comtats **in hac nostra patria**.

Els estudis seriosos sobre la seva vida i actuacions s'inicien amb el degà de Vic Joan Lluís de Montcada, que li dedicà unes quaranta pàgines

en el seu *Episcopologio de Vich*, escrit a mitjan segle XVII, però editat el 1891. Seguint les seves petjades li han dedicat unes pàgines Enric Flórez, en la seva *España Sagrada*, vol. 28 (1774) i Jaume Villanueva en el *Viage Literario*, vols. 6-8 (1821), per esmentar només els estudis antics més principals. És en èpoques més recents, sobretot a partir dels estudis sobre *Els manuscrits de Ripoll*, fet per l'austríac Rudolf Beer (Viena 1906-1908), –obra traduïda al català el 1910 per Pere Barnils–, que s'ha reprès amb uns nous o més amplis enfocaments l'estudi de la seva vida, primer amb una obra de tipus divulgatiu com la de Josep Pijoan, *Els educadors de la gent catalana* (1907) i després amb les excel·lents monografies del benedictí montserratí i cardenal, Anselm M. Albareda, *L'abat Oliba, fundador de Montserrat* (1931) i reeditat el 1972, i sobretot la de Ramon d'Abadal, *L'Abat Oliba, bisbe de Vic i la seva època*, que ha tingut quatre edicions entre 1958 i 1970 i la més reduïda, però exemplar metòdicament, *Esbós biogràfic del comte, abat i bisbe Oliba* d'Eduard Junyent i Subirà, editada el 1971 quan es commemorava el mil·lenari de la naixença d'Oliba, que ha estat reeditada i posada al dia el 2008 per Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

L'obra del Dr. Junyent era una síntesi del *Cartulari d'Oliba, comte, abat i bisbe*, que ell havia aplegat i que fou guardonat el 1948 amb el "Premi abat Oliba" per l'Institut d'Estudis Catalans, però que de moment va quedar inèdita. Aquest cartulari o aplega de tota la documentació referent a Oliba ha estat editat el 1992 per l'Institut d'Estudis Catalans, ampliat i sota la cura d'Anscari M. Mundó, autor de diversos estudis i treballs sobre el mateix Oliba, amb el nom de *Diplomatari i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliba*.

Aquesta darrera publicació és bàsica i definitiva per conèixer i estudiar la figura i obra d'Oliba, car difícilment apareixerà nova informació sobre el personatge. El diplomatari conté 164 documents en llatí, acompanyats d'un petit estudi de cada un d'ells, seguit d'un apèndix de 70 no-

tícies o *regesta* de donacions fetes a Ripoll en època de l'abat Oliba, 29 documents que recullen les cartes, sermons i poesies o dístics seus o cartes adreçades a ell i 35 textos i notícies referents a Oliba, tot pulcrament editat i amb l'aparell crític corresponent.

Per això es pot dir, sense cap exageració, que de cap personatge dels que visqueren a l'entorn del canvi de mil·lenni del nostre país i de pocs de fora n'ha restat tanta i tan valuosa informació i que tampoc cap altre català, alt medieval, ha tingut tanta ressonància fora de les nostres fronteres.

Infància i notícies fins a fer-se monjo

No hi ha cap notícia que fixi exactament el moment en què va néixer ni l'indret on ho va fer. La història de la família i la seva posició dintre dels seus cinc germans han permès fixar la seva data de naixença en l'any 971 o per alguns, com a més tardar, el 972; el lloc on va néixer és encara més obscur car els comtes de Cerdanya, Besalú i Conflent tenien estades a Cornellà de Conflent a Llivia i algun temps a Ix de Cerdanya, i possiblement en altres castells i residències dels seus dominis.

El pare, Oliba Cabreta, era fill de Miró II el Jove, comte de Besalú i de Cerdanya, que morí el 927 i que tingué almenys deu fills, un d'ells molt destacat Miró II Bonfill, que fou bisbe de Girona i comte de Besalú, en morir el 957 el seu germà Guifré II de Besalú.

Oliba Cabreta, sobrenom que li donen els documents des del segle XII, es casa amb Ermengarda, dama de llinatge desconegut, i heretà inicialment el comtat de Cerdanya i del Conflent. Un xic més tard, en morir, el 984, el seu germà Miró, el comte i bisbe, Oliba Cabreta heretà també Besalú amb gran part del Vallespir. A aquests comtats hi anaven units altres territoris veïns com el Berguedà i el Ripollès.

Els fills d'Oliba Cabreta i Ermengarda foren, per ordre d'edat, Bernat dit Tallaferro, Guifré, Oliba i Beren-

guer i la filla Adelaida, casada amb Joan Oriol, senyor d'Ogassa i altres béns a la Garrotxa. Els tres primers germans seran comtes i el petit Berenguer, serà bisbe d'Elna a 20 anys, entre 993 i 1003, en què morí a la batalla d'Albesa, a la Noguera, en lluita contra els sarraïns.

El comte Oliba Cabreta era nét de Guifré el Pilós i per tant cosí del comte Ramon Borrell II de Barcelona i de la seva esposa Ermessenda de Carcassona, dama aquesta que tindrà un relleu especial en la vida del bisbe i abat Oliba.

És difícil conèixer res especial o concret de la infància d'Oliba, per no aparèixer el seu nom a la documentació. Sembla tanmateix que per ésser un fill tercer, tot i no haver estat inicialment destinat a l'església, com ho fou el petit Berenguer, podria rebre de jove una educació menys guerrera que els germans grans. És normal que se'l vulgui relacionar amb el seu oncle Miró Bonfill, el comte bisbe de Besalú i Girona, home de gran cultura i escriptor notable. També podia haver rebut l'influx de l'abat Garí de Cuixà (965-998), de formació i d'esperit cluniacenc, que va infondre un alè de reforma religiosa a Cuixà i que tornant de Roma, el 968, va atreure a menar vida religiosa entorn de Cuixà al duc de Venècia, Pere Ursèol, el qual, acompanyat d'un grup d'amics, com Joan Morosini, Joan Grandònic, Marí i Romuald, que el sigui visqué prop seu fent també vida eremítica fins a la seva mort.

L'abat Garí i en especial Romuald, que, mort Pere Ursèol, deixaria Cuixà i tornaria a Itàlia, on fundà un gran monestir i orde religiós a Camaldoli, varen convèncer el comte Oliba Cabreta que si es volia salvar li calia fer penitència dels seus pecats, cosa que ell feu retirant-se el 988 al monestir de Montecasino, on moriria dos anys més tard com a penitent. És aquesta una pràctica que anys més tard repetiria el seu fill Guifré, comte de Cerdanya, retirant-se a Sant Martí del Canigó.

També d'Oliba Cabreta se sap que tingué una filla natural, de nom Ingilberga, que tenia com a mare Ingilberga, muller d'Ermemir de Besora.

Aquesta filla, molt jove encara, la feren abadesa de Sant Joan; d'ella es farà esment més endavant.

La marxa del pare deixà la comtessa Ermengarda com a senyora o usufructuària dels comtats, que segurament des d'abans de marxar el comte a fer penitència haurien distribuït així entre el seus fills: al gran, Bernat Tallaferro li assignaren el comtat de Besalú i el Vallespir, als que ell afegiria bona part del Capcir i Donasà, a Guifré li atorgaren els comtats de Cerdanya i Conflent i a Oliba el feren comte de Berga i de la part del Ripollès, que no era d'altres comtats veïns.

Una vintena de documents mostren el jove Oliba actuant com a comte d'aquests territoris, signant com a tal i fent deixes a monestirs com Serrateix i Sant Llorenç prop Bagà i en particular a Ripoll. També se'l veu actuant en altres indrets dels seus dominis i sovint amb la seva mare i els seus germans comtes entre el 990 i el 999 i sol fins el 1002, quan decidí entrar com a monjo al monestir de Ripoll.

D'aquest moment fins el 1008, quan serà elegit abat, el silenci documental torna a ser absolut sobre ell. Serien els anys de noviciat, estudi i formació, aquest la tindria ja en part abans però que ara completaria, uns estudis notables com revelaran els seus actes i escrits posteriors.

Abat de Ripoll i de Cuixà

L'any 1008, quan Oliba tenia uns trenta set anys, moriren amb pocs mesos de diferència l'abat Seniofré de Ripoll, a finals del mes de juny i poc després l'abat Guifré de Cuixà, que de molt abans havia estat company i col·laborador de l'abat Garí i després abat tot sol. També dins del mateix any els dos monestirs elegiren com abat el monjo Oliba de Ripoll.

Sens dubte influiria en el fet el seu noble origen, però també la seva capacitat i vàlua personal com sembla revelar-ho la seva acta d'elecció com a abat de Ripoll, conservada, feta o escrita pels monjos ripollesos. No són gaires els documents conservats d'e-

lecció d'abats de tant reculades èpoques, cosa que ho presenta ja com un fet singular. Aquesta acta és del 1008 i cal situar-la entre el 29 de juliol i el 8 d'agost; signen el document 64 monjos ripollesos, quatre abats, tres d'ells eren els de Sant Sadurn de Tavèrnoles, el de Banyoles i el de Serrateix, el bisbe Arnulf de Vic i els seus germans, el comte de Besalú, Bernat i el de Cerdanya, Guifré (*Diplomatari*, doc. 40).

Un dels primers actes destacats del seu nou càrrec serà el d'assistir, el 10 de novembre de 1009, a la consagració de l'església del monestir de Sant Martí del Canigó, fundat l'any 1001 pel seu germà el comte Guifré, monestir del que el propi Oliba sembla l'encarregat de dirigir o consolidar la vida monàstica en els seus inicis, puix que el prevere o monjo que ajudà a la fundació Esclua, no fou elegit primer abat fins el 1014. De fet l'any 1050 en l'encíclica mortuòria d'Oliba els monjos del Canigó anomenen Oliba el seu pare espiritual (*Diplomatari, Textos literaris d'Oliba*, doc. 41).

Com més endavant es dirà, Oliba va ajudar altres monestirs en els seus orígens i també a formar-se o a reformar-se.

Un fet per a ell segurament enutjós d'inicis del seu abadiat, en què Oliba es va veure involucrat, fou el de l'extinció del monestir o comunitat de monges de Sant Joan de les Abadeses. Fou expressament encarregat d'això pel papa Benet VIII, per butlla del 1016 o inicis del 1017, car el document no té data fixa (*Diplomatari*, doc. 49).

És aquest un tema confús encara perquè, al costat de certs desordres morals que esmenta la butlla, que va denunciar al papa el mateix comte Bernat Tallaferro de Besalú, hi havia l'interès del comte per apoderar-se de les quantioses rendes del monestir per dotar el bisbat que volia fundar a Besalú; bisbat efímer que durà del 1017 al 1020.

N'era abadesa des de feia una vintena d'anys Ingilberga, la mitja germana d'Oliba i del comte de Besalú. Aquest fet és un tema ja clàssic del nostre folklore que s'ha invo-

lucrat amb la llegenda del comte Arnau i que sovint és tractat amb molta frivolitat per alguns escriptors.

Oliba, bisbe de Vic

No era rar que alguns abats de prestigi fossin elegits bisbes, com el cas de Gotmar bisbe de Girona i abat de Sant Cugat del Vallès (943-951) i diversos altres casos anteriors i posteriors. El cas d'Oliba presenta algunes connotacions que els seus biògrafs obliden sovint de remarcar.

Al llarg dels segles X fins a inicis del XII els comtes es consideraven senyors o protectors dels bisbats dels seus comtats i en disposaven lliurement, fins a la reforma romana o gregoriana, dita així per haver-la imposat a tota l'església el papa Gregori VII (1073-1086), en la seva lluita contra les investitures i la simonia que les precedia.

Els testaments dels comtes de Barcelona esmenten com a propis i traspassen els seus hereus els drets dels comtats i dels bisbats i els comtes de Cerdanya, per no tenir cap bisbat en els seus dominis compraven sovint els drets de l'episcopat per a fills seus.

Seria lògic que els comtes Ramon Borrell i Ermessenda, que el 1010 havien imposat a Vic el bisbe Borrell, ara que es trobava vell pensessin en Oliba, com a successor seu. Això no és una pura suposició sinó que ho confirma el document 52, del **Diplomatari d'Oliba**. Diu aquest document del 1017 que en prendre Oliba possessió de l'episcopat de Vic els canonges de Vic li varen fer acceptar el seu "mal costum" que els havien concedit els comtes Ramon Borrell i Ermessenda el 1010, quan varen nomenar a Borrell bisbe de Vic, de tenir cases privades on residir fora de la vida comunitària canonical i en elles persones que els servissin.

El 8 de setembre de 1017 moria a Barcelona el comte Ramon Borrell de retorn d'un segon viatge a Còrdova, on anà amb el seu aliat al-Mundir de Saragossa per tal d'imposar un califa amic seu. Per una raó semblant el mateix comte i altres comtes i magnats catalans el 1010 havien emprès

la famosa expedició a Còrdova, origen de moltes morts, però també de gran botí i riquesa pera al que retornaren al país. Oliba dedicà a aquest comte un llarg poema fúnebre, l'Epicedion, de 92 versos amb 23 estrofes o apartats que tenen com a primera lletra la que corresponia les 23 lletres seguides de l'alfabet del seu temps (*Diplomatari, Textos literaris*, doc. 1)

La mort del comte deixà la comtessa Ermessenda vídua, amb un fill de deu anys, Berenguer Ramon, dit el Corbat i com a tal tutora i responsable del govern del país.

Ermessenda, de la casa comtal de Carcassona, era una dona instruída, de talent i d'un gran tremp i per això tot seguit va veure que el millor puntal i conseller que podia trobar per a la gran tasca que li queia a sobre era el seu cosí i amic Oliba, abat de Ripoll i de Cuixà, i proposat bisbe de Vic.

Els anys dels fets que narrem, era el temps que s'havia anat consolidant el feudalisme i s'havien enfortit fins a veure's amb ànims de desafiar els mateixos comtes les famílies vescomtals de Barcelona, Girona i Osona-Cardona i altres grans senyors com els Besora, Montcada, Gurb-Cervelló, Rubí, Cabrera, etc.

Oliba, per tant, va rebre el nomenament o possessió del bisbat de Vic dels comtes o comtessa de Barcelona, en el moment àlgid de la mort del comte Ramon Borrell i del bisbe Borrell de Vic. Només així té ple sentit el text del document abans citat del 1017 i el retret que l'any 1043 la comtessa Ermessenda va fer al bisbe i abat Oliba, quan aquest es resistia a la petició de la comtessa de cedir-li el seu amic i secretari el monjo Arnau per a abat del monestir de Sant Feliu de Guixols. Queixosa li va respondre Ermessenda "t'he donat mil homes per al servei de Déu i ara tu me'n negues un" (*Diplomatari*, doc. 12 de *Textos i notícies referents a Oliba*).

Oliba no va defraudar la comtessa, la va ajudar en tot moment i li va proporcionar un equip de govern on predominaven els osonencs, com Gombau de Besora, Guillem de Montcada, Amat Elderic d'Orís, els Balsareny, els Cardona, Amat de Montsoriu, etc.

que l'ajudaren i li feien costat en la seva primera regència o govern en temps de la minoria de Berenguer Ramon (1017-1023) i després del seu nét Ramon Berenguer I (1035 a 1041-1043).

Ermessenda comptava també amb el seu germà petit Pere, que ella i el seu marit havien posat com a bisbe de Girona, comtat sobre el que la comtessa tenia assegurat el seu dot, però aquest no tenia el prestigi ni els recursos humans i econòmics d'Oliba.

Des del 1018 Oliba fa costat a Ermessenda en plets i problemes, com el del domini de la vila i alou d'Ullastret, propi dels comtes de Barcelona, que li discutia el comte Hug d'Empúries, el que feia costat Bernat Tallaferro, el germà d'Oliba i on es va imposar el criteri pacífic d'aquest. (*Diplomatari*, doc. 56).

...

Seguir pas a pas la vida i actuacions d'Oliba és tema per a tot un llibre, per això en aquesta breu síntesi s'intentarà agrupar per temes els trets més destacats de la seva vida i actuació.

El pacificador i creador de la Pau i treva de Déu

Com s'ha sintetitzat fa poc, l'època en que va viure el bisbe Oliba era una època força inestable per l'enfortiment i augment de poder de moltes grans famílies del país en detriment de la supremacia comtal, força disminuïda per la seva posició independent de fet, no de dret, que mantenien els nostres comtes enfront de la dinastia carolíngia i dels seus successors els Capets.

Les primeres lluites les haurà de sostenir Oliba contra els que usurpaven els béns del seu bisbat i monestirs. S'haurà d'esforçar per recuperar el sector de la muntanya de Montserrat cedida per Guifré el Pilós a Ripoll, així com el castell de Sa Cama d'Olesa també propietat de Ripoll ocupada pel senyor de Vacarises, etc. La fixació dels dominis i límits del bisbat de Vic, sobretot de la seva fron-

tera ponentina, també li portaran molts problemes, però és en la seva solució on es mostra més el seu caràcter dialogant i conciliador. Haurà de pactar amb el levita Guillem la delimitació dels límits dels castells de Tous i de la Roqueta (1023), la recuperació de les esglésies parroquials del gran terme de Gurb usurpades de temps pel noble Bernat Sendret de Gurb (1032) i en particular la possessió del terme de Calaf i altres dominis annexes ocupats i organitzats en nom de l'església de Vic pel levita Guillem de Mediona el 1015, però reclamats pels vescomtes de Cardona. Aquests al·legaven una cessió anterior que els feu el comte de Barcelona: la sentència d'Oliba reconeixent el dret dels Cardona i l'esforç de Vic és tot un exemple de justícia i equitat (*Diplomatari*, docs. 77, 105 i 130).

Aquesta tasca de diàleg i pacificació no la féu únicament sobre els béns dels seus monestirs i diòcesis sinó que l'exercí arreu on podia o se li demanava mediació, com en el cas de la discussió de l'adou d'Ullastret entre els comtes de Barcelona i d'Empúries del 1018 o el més sorollós que tingué lloc el 1044, quan presidí el tribunal d'un gran judici que es féu a Barcelona contra el seu bisbe Guislabert i el seu parent, el vescomte Udalart Bernat, que amb homes partidaris seus cometien atropells i malvestats contra béns dels comtes de Barcelona, arribant a apedregar i assaltar el mateix palau comtal (*Diplomatari*, doc. 154).

Aquesta violència feudal era comuna a l'Europa del moment per l'esmentada creixença i poder de les grans famílies militars i feudals i l'afebliment de l'autoritat pública, per aquesta causa el nord dels Pirineus començà una campanya per part de l'Església per protegir els seus béns i els pagesos i mercaders, la base de l'economia d'aquell temps. Les seves armes eren servir-se del dret d'asil dels temples i del seu entorn, contra tot atac o invasió i l'excomunió contra tots aquells que ataquessin els pagesos i mercaders o violessin el terreny sagrat. Sobre aquest tema des del 989 n'hi ha constància en els sí-

nodes o concilis de Charroux i de Le Puy en Velay.

El bisbe Oliba va aprofitar aquells primers intents de pacificació institucional i davant l'experiència de les lluites constants contra nobles violents i usurpadors va idear marcar no solament uns llocs o espais de garantia i protecció dels febles, sinó també unes dates fixes setmanals i altres ocasionals per motiu de festes o dies d'oració i penitència. En aquests dies els que fessin guerra o rapinyes caurien en excomunió, sentència greu en aquell temps puix que deixa en indefensió i aïllament social als excomunicats. Així naixia la famosa **Pau i treva de Déu**.

Sembla que la primera promulgació la va fer a Elna, junt amb el bisbe amic seu, Berenguer de Gurb, el 1022, però resta només la notícia, no el text.

El primer text de les moltes paus i treves que es promulgarien al país fins entrat el segle XIII és el que porta data del 16 de maig de 1027 i que el bisbe Oliba va fer al prat de davant l'església de Toluges, poble de la plana del Rosselló, perquè el bisbe d'Elna, Berenguer, es trobava de viatge, potser a Terra Santa o almenys "a terres transmarines" i Oliba el supliria en la seva absència.

A Toluges Oliba, com a bisbe de Vic i mandatari i suplent del d'Elna, va donar un llarg decret en el que prohibeix que cap home del bisbat i comtat de Rosselló assalti o ataquí cap enemic seu des de l'hora nona o vespertina del dissabte fins a l'hora prima del dilluns al matí, perquè tot-hom pugui complir els deures dominicals; els prohibeix en aquest temps portar armes i violar l'espai de trenta passes entorn de les esglésies. Si ho fan quedaran excomunicats i ningú podrà tenir cap tracte amb els excomunicats, ni menjar ni beure amb ells i si moren excomunicats no podran ser enterrats en terra sagrada.

A més d'això, proclamat davant d'una gran assemblea, va donar també disposicions morals, com que ningú deixés la seva muller o que es contraguessin matrimonis entre parents fins a menys del sisè grau (*Diplomaticari*, doc. 92).

A aquesta primera proclamació en seguiren altres en vida d'Oliba, la més antiga la d'un sínode de Vic del 1029 en què la treva es fixa dels dijous al vespre al dilluns. Aquesta s'anunciarà a toc de campana. Dóna igualment una especial protecció als pagesos i a tots els que van a mercat, amb la consegüent pena d'excomunió als infractors. Tot això serà recollit i ampliat en una nova promulgació de Pau i treva de Déu que va donar en un altre sínode de Vic del 1033, on s'insisteix que la pau s'estén a tots els pagesos i a tots els seus béns i eines de treball que el document detalla; les treves, en les quals no es pot lluitar, s'amplien del dimecres als dilluns i hi afegeix una llarga llista d'altres dies de treva de lluita, com les festes de Nadal, Reis, Pasqua, Pentecosta, festa de la Mare de Déu, festes dels apòstols, dels patrons de les parròquies, dels dies d'oració de tèmpestes i festes com la de la consagració del temple, etc. Els infractors cauran en excomunió i en cas de rapinyes o robaments hauran de restituir, en particular afegeix entre els excomunicats els que durant els dies de treva edificuin castells o fortalises per fer guerra. (*Diplomaticari*, doc. 110).

La institució no quedà limitada a Vic i Elna sinó que s'estengué a molts altres indrets de la cristiandat i aviat es troben promulgacions de treves de Déu a un sínode de Niça del 1041 i a un altre coetani de Narbona, al que va assistir el mateix bisbe Oliba.

Viatger i home d'amples relacions socials

Hi ha documents de dos viatges d'Oliba a Roma i segurament durant algun d'ells amb visites i estades a la Llombardia, però és probable que n'hi fes més essent bisbe. Les dues estades conegudes ho són perquè de Roma va portar-ne butlles, relíquies i algun personal de Llombardia.

La primera coneguda és del 1011 essent encara només abat i la va fer conjuntament amb els seus germans comtes Bernat i Guifré; d'aquest viatge en porta butlles de confirmació i

protecció del papa de béns dels seus monestirs.

La encara recent ruptura de relació i vassallatge dels comtes i monestirs dels comtats catalans als reis francs, va abocar la gent del nostre país a Roma per assegurar-se la protecció papal que en aquell temps era per molts més apreciada que la imperial o reial.

La segona visita del 1016 la féu amb el seu germà Bernat Tallaferró i els fills d'aquest Guillem i Guifré. En aquest segon viatge el comte Bernat i els seus fills tractarien de la creació del bisbat de Besalú, del que el fill Guifré seria l'únic i efímer bisbe (1017-1020) i com és lògic es tractaria també de la dissolució del monestir de Sant Joan de les Abadesses, per dotar amb els seus béns el nou bisbat. Oliba en portà d'aquest viatge una butlla que li permetia celebrar solemnement la festa de la Candeleira o 2 de febrer, amb cants de Glòria i Al·leluia encara que s'escaigués en temps de Septuagèsima (*Diplomaticari*, docs. 44, 48 i 49).

Es creu que com a resultats d'aquests viatges va venir a Vic el notable gramàtic Guibert, tant actiu en l'escriptori i escola catedralícia, originari de la ciutat llombarda de Lodi, d'on Oliba en porta també llibres i relíquies. També es creu que Oliba, que tan aviat emprengué les grans obres de reforma i ampliació dels seus monestirs i catedral, durant el seu pas per la Llombardia, pogué portar o contractar mestres d'obres, els coneguts com *magistri comacini*, que treballarien en aquestes grans obres, totes peces mestres del romànic llombard, com breument es detallarà.

En el camp de les relacions amplíssimes d'Oliba sabem que es cartejà i relacionà amb gent molt notable del seu temps com l'arquebisbe Riambau d'Arle, el famós abat de Fleury, Gauzli, que regia el gran monestir de Saint-Benoit-sur-Loire, amb el qual mantingué una cordial relació, que el 1013 li envià relíquies de sant Benet, enterrat al seu monestir i segurament algun dels llibres o tractats d'origen francès, com els manuscrits ripollesos, 40, 42 i 57, ara conservats a l'ACA; entre ells s'escriuien cartes acompanyades d'acròstics, etc. Les

seves relacions no foren només amb homes d'església sinó també polítics com el rei Sanç el Major de Navarra, que el 1023 li feu consultes de tipus moral sobre la conveniència d'un projecte seu de matrimoni (*Diplomatari*, docs.132 i docs. 11, 14, 16, 19... de l'apartat de *Textos literaris d'Oliba*).

En una escala inferior mantingué igualment una ampla relació amb magnats del país, de la qual només evoquem, per les seves conseqüències o singularitat, la consulta de consciència que li feu el 1019 el vescomte Bremon de Cardona sobre la canònica de Sant Vicenç del castell de Cardona, que els seus avantpassats havien deixat perdre; Oliba l'instà a restaurar-la, dotar-la de nou i així el vescomte va emprendre la construcció de la gran basílica, model del romànic llombard que s'acabaria i consagraria el 1040 o la relació amb Arnau Mir de Tort, el gran magnat conqueridor d'Àger i d'altres castells i monestirs de la Noguera i Baix Pallars, al qual Oliba va enviar relíquies de la Vera creu, que ell adquirí a Lodi, en el seu pas i estada a la Llombardia (*Diplomatari*, doc. 22 i *Textos literaris*, doc. 22).

Amant del culte i constructor d'esglésies

Oliba, com explica el monjo Garcies de Cuixà en la seva llarga i detallada carta o panegíric sobre l'actuació olibana a Cuixà, estimava molt l'esplendor del culte i les grans celebracions cosa que el va animar a ampliar o renovar els gran edificis dels seus monestirs i a refer la seva catedral (*Diplomatari. Textos literaris d'Oliba*, doc. 28).

Era també un home amant i cobejós d'omplir els seus monestirs de relíquies de sants i devot, com ho demostren els extractes dels seus sermons sobre sant Narcís de Girona, sant Galdric, del monestir de Canigó o sant Pau de Narbona, l'estima i veneració de les relíquies que recollia d'arreu i fins va ésser ell qui pel 1035 va canonitzar l'ermità de Cuixà i antic duc de Venècia Pere Ursèol.

Per a l'esplendor del culte va am-

Monestir de Santa Maria de Ripoll

pliar o renovar les esglésies del seus monestirs i catedrals i altres dels seus dominis. Una característica seva era la d'ésser respectuós amb els edificis existents quan eren sòlids o capaços, per això conservava el que encara valia dels antics. Una mostra d'això la tenim en les esglésies dels monestirs de Ripoll i de Cuixà, ambdues refetes una generació abans.

D'ambdós monestirs va respectar les seves naus centrals però a tots dos hi va fer importants obres que els enriquiren i magnificaren. Tant a Ripoll com a Cuixà, va encapcalar els edificis existents amb un transsepte o deambulatori i diversos absis i amb campanars, dos a prop la capçalera de Cuixà, i dos als costats de la façana ponentina de Ripoll. De l'obra de Ripoll, acabada i consagrada pel bisbe i abat Oliba el 15 de gener de 1032, però que ara se'ns mostra totalment transformada en la restauració del bisbe Morgades i Elies Rogent (1886-1893), en resta tot el desplegament del transsepte amb els seus set absis i els campanars de ponent, modificats en el seu acabament. A Cuixà resten els absis, almenys els

dos més extrem dels deambulatori –car el central fou reemplaçat per una gran sagristia– amb què va envoltar o revestir el seu presbiteri d'absis carrats, d'època preromànica, que va respectar, a l'igual que les tres naus existents, i va completar aquesta part amb dos magnífics campanars del més pur estil llombard, dels quals resta només el de migdia. A l'extrem de ponent hi va erigir un temple o santuari dedicat a la Santa Trinitat, fa poc ben restaurat, que conserva l'arrancada dels murs de la rotonda, ara recuperats com a capella i a sota seu la magnífica cripta de planta circular, dita del Pessebre, de volta anular entorn d'un gran pilar rodó central; obres totes elles que descriu amb entusiasme el monjo Garcies en la carta-sermó abans esmentada. Tota l'obra olibana de Cuixà sembla que s'havia acabat el 1035.

En canvi la catedral de Vic i l'església de Santa Maria la Rodona les va construir de nova planta, potser per l'esquifidesa dels edificis anteriors i les va consagrar el 31 d'agost de 1038. Ambdues esglésies foren refetes més tard, quedant notables ves-

tigis de l'obra d'Oliba a la catedral i sols visibles part dels fonaments de Santa Maria. A Vic resta sencer i magestuós el campanar i a partir del 1940 es va redescobrir i restaurar del tot la cripta feta per Oliba. Una antiga planta de la vella catedral, anterior a l'actual, la mostra com un temple d'una gran nau, un transsepte carrat, amb compartiments interiors per allotjar altres altars i un gran absis precedit d'un presbiteri a llevant; el campanar és a l'extrem nord del transsepte i el presbiteri està sobre alçat a causa de la cripta o confessió de Sant Pere.

L'època olibana és una època de vitalitat pel país, com ho demostra la gran quantitat d'esglésies que s'aixequen arreu dels comtats catalans. Limitant-nos a les que consta que Oliba va consagrar o assistir a la seva consagració hi tenim l'església de la Pinya, de Ridaura o de la Vall d'en Bas (1022), la de Sant Pau de Pi de Conflent (1022), la de Sant Martí d'Ogassa (1024), Sant Bartomeu de Llaers (1025), la Tossa de Montbui (vers el 1035), el Catllar de sobre Ripoll (1039), Santa Eulàlia de Riuprimer (1040) i Sant Miquel del castell de la Roqueta (1043). També hi ha constància que entorn el 1038 va consagrar Sant Andreu de Castellcir, en data desconeguda les esglésies d'Estiula i de Planés i el 1045 el lloc on s'erigiria l'església de Sant Miquel de Fluvià, que seria seu d'un priorat filial de Cuixà.

A part de l'obra feta fer o consagrada per Oliba, ni ha d'altra aconsellada per ell, com l'església de Sant Vicenç del Castell de Cardona, la Tossa de Montbui, la inacabada de Sant Pere de l'Erm, a Tous, la de Sant Pere de Casserres, etc. que s'insereixen plenament dintre del més pur canó del que Puig i Cadafalch va anomenar *primer romànic* o romànic llongobard per les arcuacions i lesenes ornamentals dels murs. Això va fer suposar al Dr. Eduard Junyent, com abans s'ha insinuat, que Oliba podia haver portat per les seves obres mestres de la Llombardia o *magistri comacini*. Per això, si ell no és cap creador d'estil, en el sentit estricte del mot, sí que pot ser considerat com el

mecenes o principal importador al país d'aquesta modalitat del romànic, que va emprar en totes les seves edificacions i que es va imposar i pràcticament va fer desaparèixer altres modalitats més antigues, com la que presenta l'església, en especial la capçalera de Sant Pere de Rodes, església consagrada el 1022, amb la presència d'Oliba, la del monestir de Sant Andreu de Sureda i d'altres edificis sobretot de l'Empordà i Rosselló.

Oliba, home preocupat per la cultura

Oliba era un home culte i fidel a la vida i esperit monàstic, que va mantenir fins a la seva mort. Tot això queda reflectit en les obres que es conserven fetes per ell o sota el seu dictat que figuren en l'apartat especial del seu **Diplomatari**, però aquesta preocupació la va demostrar d'una manera especial donant un gran impuls a les biblioteques i **scriptoria** dels seus monestirs i catedral.

La forma com farà créixer i treballar els **scriptoria** de Vic i dels seus monestirs amb llibres i tractats redactats en ells i altres demanats de fora és un tema que mereix un llarg estudi i que aquí únicament podem insinuar. L'inici d'aquest estudi es sens dubte un gran mèrit de l'estudiós austríac Rudolf Beer, esmentat més d'una vegada, el primer que va fer un estudi conjunt dels manuscrits rípollesos salvats providencialment i guardats a l'Arxiu de la Corona d'Aragó de Barcelona.

L'inventari que es va fer a la mort d'Oliba a Ripoll dona una llista de 192 còdexs a la seva biblioteca, però Rudolf Beer fa pujar el seu nombre a 246 perquè molts tenien més d'un tractat. Aquesta xifra és molt superior als 65 còdexs que figuren en l'inventari de l'abat Guidiscle, un antecessor d'Oliba a Ripoll, fet el 979.

Al *scriptorium* de Ripoll destaquen com a copistes i il·lustradors el monjo Arnau i Gualter, un altre monjo dit també Oliba i Guifré que copiaren d'obres necessàries pel culte i la litúrgia i també textos de ciència, d'autors clàssics, de dret etc. alguns d'ells

amb caplletres i miniatures clarament influenciats pels corrents d'il·lustració insular o centre europea i altres d'italians, cosa que ajuda a conèixer una ampla relació entre monestir i escriptoris. Sortosament una gran part d'ells es va salvar i es conserven a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, on el va estudiar R. Beer.

De Ripoll procedeixen també les dues famoses Bibles, profusament decorades amb miniatures i il·lustracions, la de el Vaticà (Ms. 5729 de la Biblioteca Vaticana) i el que es guardava a Sant Pere de Rodes i ara a París (Ms. 6 de la Bibliothèque Nationale de Paris) i fragments d'una altra conservada a Vic (còdex 225 del MEV). Alguns d'aquests manuscrits s'escriviren en molts anys i per diverses mans d'il·lustradors, però les tres primeres parts de la Bíblia rípollesa o prototipus de la resta, són d'època d'Oliba.

L'escriptori de Vic també va prendre gran volada en l'època d'Oliba, sobretot sota la direcció d'Ermemir Quintillà, canonge, escrivà o notari i mestre de copistes, que la dirigí des d'abans del 1038, quan escriví o feu escriure el Sagramentari d'Oliba, el tractat *De Penitentia*, de Sant Isidor, uns Evangelis, el Martirologi d'Adó, el Paralipomenos etc, obres signades per ell. L'empenta de l'escriptori vigatà continuà amb l'impuls rebut en època d'Oliba, amb el mateix Ermemir Quintillà que el va sobreviure 35 anys i amb altres mestres coneguts durant un segle o dos més tard.

Dissortadament de Cuixà se'n coneixen menys coses per la pèrdua dels seus fons arxivístics. Oliba ajudat de Garsies i altres monjos tindrien cura que no faltessin llibres litúrgics ni de formació pels monjos però el que es coneix és molt poc. Se li atribueix un ric Evangeliari (Ms. 1 de la Biblioteca Municipal de Perpinyà), una Cançó de Santa Fe, d'un provençal molt catalanitzat i alguns fragments d'obres però sempre de procedència dubtosa. Cal pensar, però, que Oliba no descuidaria el monestir que tant estimava.

En resum que es pot assegurar que Oliba estimava els llibres tant per a la seva pròpia cultura, com ho reve-

len les cartes, els dístics i epitafis que farà als comtes enterrats a Ripoll, el poema fúnebre que va dedicar al comte Ramon Borrell de Barcelona, les cartes i els acrostics creuats amb Gauzlí, com també per la formació dels seus monjos, canonges i clergat en general de la seva diòcesi.

El monjo i el fundador del monestir de Montserrat

Oliba era vocacionalment un monjo, per això és lògic que la seva primera preocupació fos que els monestirs i la institució monàstica recte i exemplars. D'això la documentació conservada, en dona clars testimonis com es constata en el fet que va intervenir activament en l'endegament del monestir de Sant Martí del Canigó, fundat pel seu germà Guifré. Oliba assistí a la consagració del temple l'any 1009 i en tindria la direcció fins a 1014 que és quan el monjo Esclua, assistent a la fundació del monestir, fou nomenat primer abat; també consta que el 1018 va enviar dos monjos a endegar el monestir de Sant Pere de la Portella i sabem que va cedir el seu monjo Ponç per a abat de Sant Serni de Tavèrnoles i el seu secretari Arnau com abat de Sant Feliu de Guixols, a petició de la comtessa Ermessenda, com abans s'ha exposat.

Era també persona amant i freturós d'omplir els seus monestirs de relíquies de sants i un autèntic pastor, com ho demostren els extractes dels seus sermons sobre sant Narcís de Girona, santa Afra, sant Galdric, del monestir de Canigó o sant Pau de Narbona, consta que l'estimava i venerava de les relíquies que recollia de diferents llocs i les dipositava en les esglésies que consagrava, fent-hi abans el sermó adequat. També va ésser ell qui pel 1035 va canonitzar l'ermità de Cuixà i antic duc de Venècia Pere Ursèol.

Tot i els seus alts càrrecs i missions no va abandonar mai del tot la pau i recer del claustre, que recerca-va sovint i fins enyorava quan era fora. Així es desprèn de la seva carta del 1023, escrita es creu des de Vic, on enyora els cignes i altres animals que

hi havia al monestir de Ripoll i els dona noves dels progressos d'una petita grua que té amb ell (*Diplomatari. Textos literaris d'Oliba*, doc. 15) fins i tot la mort el sorprendrà residint en un monestir, el de Cuixà, la tardor de 1046.

En la encíclica mortuòria que els seus monjos feren córrer per anunciar la seva mort i demanar pregàries pels anys 1046-1047 per tots els comtats catalans i terres de la Gàl·lia o de l'altra banda dels Pirineus i en el que s'hi recullen 93 respostes des de Sant Pere de Casserres i Sant Cugat del Vallès fins monestirs, catedrals i comunitats parroquials d'indrets tan allunyats com Antun, Cluny o Poitiers, varis monestirs com l'esmentat Sant Pere de Casserres, Serrateix o Sant Andreu de Sureda i altres l'anomenen pare i mentor seu.

S'ha arribat a creure que havia fet una organització o petita congregació de monestirs, però això no té cap fonament segur, Oliba influí certament en alguns monestirs per ésser filials de Ripoll o de Cuixà, com Sant Miquel de Fluvià, del que ell el 1045 va consagrar el solar on s'havia d'aixecar el monestir, però no va crear cap unió jurídica ni estable de monestirs.

Si, en canvi, va crear un monestir, inicialment molt humil però aviat tan o més esplendorós que a seva casa mare de Ripoll, al cim del Montserrat, en l'església de Santa Maria i prop la de Sant Iscle, una de les quatre, junt amb Sant Pere i Sant Martí de Monistrol, al peu de la muntanya, amb les que el comte Guifré el Pilós havia dotat el monestir de Ripoll l'any 888.

No lluny d'aquestes esglésies, que pel seu nombre i situació devien ésser ja en aquells temps recer d'eremites, el 945 es fundava el monestir de Santa Cecília, regida inicialment per l'abat Cesari, un home ambiciós que es feu consagrar arquebisbe de Tarragona, sense que mai fos reconegut pels bisbes del país. La llunyania de Ripoll d'aquells dominis féu que a principis del segle XI els abats de Santa Cecília s'haguessin apropiat d'aquelles esglésies pròpies de Ripoll, cosa contra la qual va protestar l'abat Oliba, essent ja bisbe de Vic, en un judici celebrat a Barcelona al

palau comtal el 21 de juny de 1022, amb la presència dels comtes i magnats de la comtessa Ermessenda; estudiats els documents aportats per Ripoll, obligaren l'abat i monjos de Santa Cecília a la renúncia de la seva possessió. (*Diplomatari*, doc. 71).

Per evitar posteriors problemes i segurament per l'atracció que la muntanya i les capelles existents causarien en Oliba, aquest hi va instituir, en una data incerta, que cal situar entre el 1023 i el 1025, un priorat o filial de Ripoll que rep ja deixes i és esmentat com a *cenobium de Montserrat* el 1036.

Montserrat és ara l'únic gran cenobi català benedictí, hereu de la gran tradició monàstica benedictina del país i també de l'herència i esperit emprenedor d'Oliba. Cosa que estudia extensament el pare Albareda en la seva obra ja citada *L'abat Oliba, fundador de Montserrat*, escrita el 1931.

...

Oliba morí a Cuixà el 30 d'octubre de 1046, a l'edat de 75 anys, edat molt destacada per un home d'inicis del segle XI. Se sap que fou enterrat a Cuixà, a l'església, però no es coneix el lloc malgrat sondeigs fets per identificar la seva tomba.

Els seus monjos feren circular, com era costum de l'època, una encíclica mortuòria, abans descrita. Això i la resta de documentació han fet perpetuar el seu record i així com les obres han perdurat al llarg dels segles. Així ho revelen els estudis que n'han pogut traçar una semblança i trajectòria prou àmplia, com per justificar el record i treballs que se li dediquen.

Si el nostre fos d'un país del centre europeu, segurament seria venerat com a sant, com tants sants nobles i monjos fundadors de monestirs figuren en els seus santorals, entre no saltres és i serà sempre considerat com un gran home i un forjador de la Catalunya present.

Antoni Pladevall i Font
Historiador